

Naar een brandend actueel ambacht

Erfgoedproject creëert nieuwe impulsen voor het ambacht kunstsmeden

TEKST Joeri Januarius en Michel Mouton

Hoe kan je een ambacht zoals het kunstsmeden nieuwe impulsen geven vanuit een immaterieel-erfgoedwerking? Die vraag vormde de rode draad van het ontwikkelingsgericht erfgoedproject 'Naar een brandend actueel ambacht - nieuwe impulsen voor het borgen van het kunstsmeden', dat smeedorganisatie IJzer en Vuur! vzw tussen 2014 en 2016 uitvoerde. Het borgingsprogramma kan inspiratie bieden voor erfgoedgemeenschappen en erfgoedwerkers die met hun ambacht aan de slag willen gaan. Een verslag van de belangrijkste resultaten van het erfgoedproject dat met veel vuur is uitgevoerd.

Scan de afbeelding met de ErfgoedApp (cf. p. 3): Bekijk de reportage over 'Beste Buren smeden banden' in deSingel, in februari 2016.

“Toen het ambacht nog hecht georganiseerd was in gilden had het over belangstelling zeker niet te klagen. De gilden met hun eigen zeden en gewoonten, feesten en gebruiken, bestuur en reglementen legden getuigenis af van zijn betekenis voor de toenmalige samenleving. In de stadshuishouding van die dagen was het ambacht, dat de gehele nijverheid omvatte, een onmisbaar element en als zodanig had het ook de volle belangstelling van overheid en burger. De belangstelling voor het ambacht in onze dagen staat hiermede wel in schril contrast. Natuurlijk is de positie niet meer dusdanig overheersend als weleer, en onmiddellijk moet worden erkend, dat de industrie grote gebieden van de nijverheid tot zich heeft getrokken, maar desondanks is het aandeel van het ambacht in de volkshuishouding toch van zodanige aard, dat het ten zeerste moet verwonderen, dat aan dit deel van de nijverheid zo geringe aandacht wordt besteed. (...) Ondanks het feit, dat nagenoeg iedereen dagelijks met het ambacht in aanraking komt, hebben slechts weinigen een juist begrip van zijn sociale en economische betekenis.”¹ Dit citaat van socioloog Luijckx over de staat van het ambacht zou uit 2017 kunnen komen, maar de taal verraadt dat zijn werk ouder is; het citaat dateert van 1952. De laatste jaren zit de maakindustrie weliswaar in de lift, met veel aandacht uit diverse hoeken van de samenleving voor alles wat handgemaakt is, gekoppeld aan begrippen zoals ‘authenticiteit’, ‘traditie’, ‘kwaliteit’ en ‘duurzaamheid’. Ambachten kunnen hiervan meegenieten, hoewel niet elk ambacht op de kar kan springen.

Het ambacht van de kunstsmid staat voor een aantal uitdagingen. IJzer en Vuur! vzw, opgericht in 2005 door kunstsmid Michel Mouton, begreep dat het werken met hamer en aam-

beeld nieuwe impulsen nodig had en ontwikkelde de afgelopen tien jaar een aanbod van korte initiaties, workshops en meerdaagse stages in binnen- en buitenland. Op die manier kon bij een breed publiek gesensibiliseerd worden: jong en oud, beginners en gevorderden kwamen via het mobiele atelier van de vzw in contact met oude metaalberoepen waaronder het kunstsmeden, het zilversmeden en het koperdrijven.²

Om de erfgoedwerking verder uit te bouwen diende de vzw, gesteund door diverse projectpartners³, in 2013 een ontwikkelingsgericht erfgoedproject in bij de Vlaamse overheid, waarin de uitbouw van een immaterieel-erfgoedwerking die inzette op het borgen van het ambacht kunstsmeden centraal stond. Het project, dat van start ging in maart 2014, oriënteerde zich op de erfgoedgemeenschap van de kunstsmeden (smeden zelf, erfgoedwerkers, opleiders en scholen, jongeren, architecten en vormgevers) en ontwikkelde acties in drie grote clusters.

- Foto boven: verschillende werkgroepen dachten in de historische smidse van het Antwerpse Zuiderpershuis na over de toekomst van het smeedambacht. © ETWIE vzw, 2014. Foto: Tijl Vereenoghe
- Foto links: voor ‘BesteBuren’ verzamelden groepen smeden zich in de werkplaatsen van Molenbeek en Huizen. Niet enkel het contact tussen smeden was belangrijk, maar vooral de samenwerking. Op de foto: Jef Vissers smeedt een tulp tijdens de bijeenkomst in Molenbeek. © IJzer en Vuur! vzw, 2015. Foto: Lize Lattrez

■ Uit de conclusies van de studienamiddag bleek dat het ambacht in diverse instellingen wordt aangeleerd als een basisopleiding, maar dat voortgezette opleidingen nog ontbreken. © ETWIE vzw, 2014. Foto: Tjil Vereenooghe

Het project werkte rond de thema's onderzoek en documentatie, opleiding en overdracht, en communiceren en sensibiliseren. Deze bijdrage stelt de belangrijkste resultaten voor.

SWOT-analyse ... in de historische smidse van het Zuiderpershuis

Het officiële startschot van het project werd gegeven op een studienamiddag op 24 mei 2014 in de historische smidse van het Antwerpse Zuiderpershuis.⁴ In verschillende rondes waarin nagedacht werd over de toekomst van het smeedambacht, kwamen de deelnemers tot dezelfde conclusie die Luijckx zestig jaar geleden al formuleerde. De conclusie werd aangevuld met een aantal sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen die eigen zijn aan het ambacht kunstsmiden, en die bijkomende inspiratie hebben opgeleverd voor het project. Het feit dat het ambacht via verschillende opleidingen en in diverse instellingen wordt aangeleerd, vormt een belangrijke sterkte, en tegelijk ook een zwakte, aangezien het voornamelijk gaat om basisopleidingen; voortgezette opleidingen waarin de kneepjes van het vak echt worden aangeleerd, ontbreken vooralsnog. Het is een zwaar beroep dat niet beschermd is; iedereen kan zich ambachtelijk kunstsmid noemen en de klant ziet het verschil in het maakproces vaak niet (een getraind oog daarentegen wel). Hedendaagse vormgeving en het bij de tijd brengen van het ambacht is volgens de deelnemers cruciaal in het hedendaagse maakproces, maar gebeurt nog veel te weinig aangezien er onder meer in opleidingen weinig aandacht aan wordt besteed. De grootste kans ligt in de huidige herwaardering van het ambachtelijke maakproces: de zichtbaarheid van de kunstsmid (en bij uitbreiding: oude metaalberoepen) en de producten die hij/zij maakt, kan op die manier vergroot worden. Diverse bedreigingen ten slotte sluiten dit rijtje af, waarvan strenge milieunormen (onder meer de veiligheidsnorm EN 1090 voor constructies) en het aspect tijd (vooral nodig om het vak grondig te kennen en kunnen) de belangrijkste zijn.

Deze analyse van de staat van het ambacht bood het project een goed referentiekader waartegen alle ondernomen acties

getoetst konden worden, te beginnen met het in kaart brengen van het beroep zelf.

Wie is de kunstsmid?

Een netwerkkaart waarin professionele en niet-professionele (kunst)smiden een plekje kregen werd opgesteld en gepubliceerd op de projectwebsite www.kunstsmiden.be. Het doel was eenvoudig: de zichtbaarheid van ambachtelijke smiden vergroten en één centrale plek creëren waar informatie over kunstsmederijen opgezocht kon worden. Bovendien staat de monitoring van ambachten in ons land, in vergelijking met andere landen zoals Frankrijk, Groot-Brittannië en Noorwegen, nog in haar kinderschoenen; deze kaart kan daar een belangrijke bijdrage aan leveren.

Op basis van die kaart zijn voorts twee enquêtes opgesteld en afgenomen: de eerste vragenlijst polste naar de werksituatie van de huidige kunstsmiden in Vlaanderen en Brussel, en de tweede ging dieper in op de aangeboden smeedopleidingen.⁵

Het ambacht draagt uiteraard een verleden met zich mee: befaamde kunstsmiden zoals de Lierenaar Lodewijk Van Boeckel haalden internationaal aan het begin van de 20e eeuw een hoog niveau en werden daar ook voor erkend. Smeedwerk is zeer aanwezig in het straatbeeld (poorten en hekken, versieringen deuren, muurankers ...) en in sierobjecten thuis of in musea. Uit de enquêtes blijkt dat het werk van een smid evenwel niet te vernauwen is tot één specialisme en zeker niet altijd leidt tot erkenningen, maar dat een moderne smid vandaag noodzakelijk thuis moet zijn in diverse smeedobjecten en -technieken. Bovendien is de productie van nieuw (ambachtelijk) smeedwerk maar een onderdeel van de dagtaak van een smid, naast restauratie, renovatie, andere ingrepen en het geven van opleidingen of workshops.

Een tweede belangrijk resultaat was dat studenten die een opleiding volgen of hebben gevolgd, niet altijd over de nodige ruimte beschikken om het ambacht te beoefenen. Een

“De laatste jaren zit de maakindustrie weliswaar in de lift, met veel aandacht uit diverse hoeken van de samenleving voor alles wat handgemaakt is, gekoppeld aan begrippen zoals ‘authenticiteit’, ‘traditie’, ‘kwaliteit’ en ‘duurzaamheid’.

goed uitgerust atelier kost tijd, geld en ruimte, wat niet voor iedereen haalbaar is. Het project heeft dan ook onderzocht welke mogelijkheden er zijn om smidsen die in Vlaanderen en Brussel leeg staan of die amper gebruikt worden, te activeren door een netwerk van open smeedateliers te maken naar het voorbeeld van de bekende en populaire *repair cafés*. Daar kan u onder begeleiding onder meer klein huishoudelijk elektro leren herstellen. In 2017 wordt van start gegaan met lokale proefprojecten om de haalbaarheid van zo’n netwerk te testen.

Smeden leert men door te smeden: opleiding en overdracht

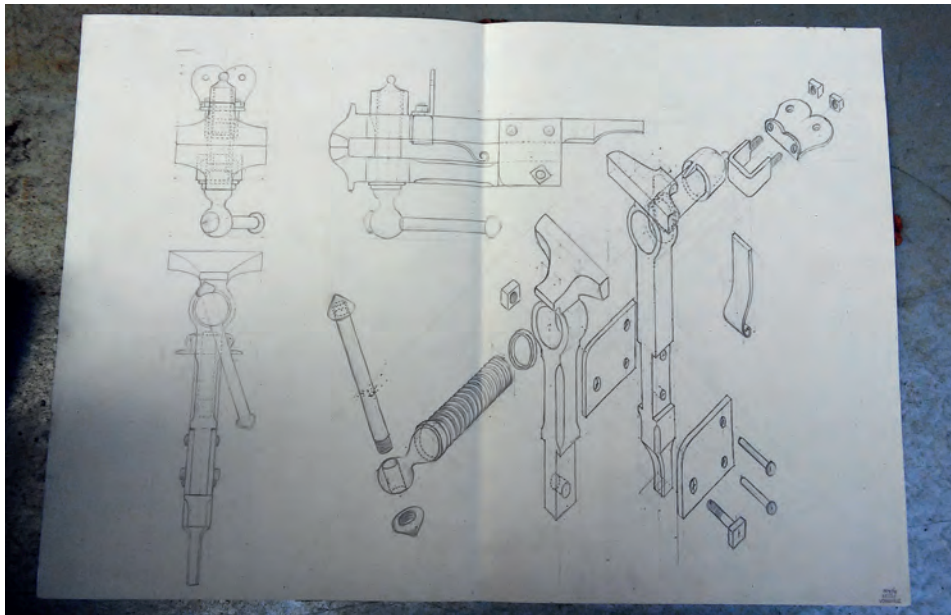
Allicht het belangrijkste resultaat gericht op de overdracht van kennis en vaardigheden dat het project behaald heeft, is de opstart van een voortgezette opleiding voor jonge smeden die de ambitie hebben om van het ambacht hun beroep te

maken. De opleiding ‘Virtuoos met Vuur!’ wordt gefinancierd door het Platform voor Opleiding en Talent, opgericht door Sofina nv en de afstammelingen van Gustave Boël, in samenwerking met de Koning Boudewijnstichting.⁶ Het platform ontwikkelt onder andere een werking voor jongeren die willen doorgroeien in erfgoedberoepen. Jaarlijks lanceert het een oproep waarin jonge ambachtsslui aanspraak kunnen maken op een beurs om bij een buitenlandse meester een specifieke techniek of vaardigheid te leren. In 2015 volgde een bijzondere oproep voor de organisatie van voortgezette workshops of opleidingen met meesters in erfgoedberoepen die een link hebben met het bouwbedrijf. ‘Virtuoos met Vuur!’ werd geselecteerd en is officieel van start gegaan in 2016 met het eerste opleidingsjaar. Het concept is eenvoudig: gedurende één opleidingsjaar organiseert IJzer en Vuur! vzw acht opleidingsweken (vier blokken van twee weken) met buitenlandse kunstsmiden Claudio Bottero en Pavel Tasovsky. De eerste week geven de meesters les en opdrachten aan de deelnemers, die dan tijdens de tweede opleidingsweek uitgevoerd moeten worden. ‘Virtuoos met Vuur!’ vindt plaats op de site van de voormalige Compagnie des Bronzes, waar tegenwoordig La Fonderie, het Brussels Museum voor Arbeid en Industrie gevestigd is. Elf jonge smeden (m én v) worden uitgedaagd door Bottero en Tasovsky: veel aandacht gaat uit naar het goed leren ontwerpen van niet alleen het eindproduct, maar ook van het gereedschap (hamer, opzetstuk aambeeld ...), nodig om het eindproduct te maken. Elke opleider volgt zijn logica, maar bouwt zijn opleiding op vertrekkend van historische stukken om dan te komen tot meer hedendaagse (en eigen creatieve) ontwerpen. De opleiding loopt nog tot eind 2018; de verwachtingen worden gekoesterd dat na een positieve evaluatie een Europese variant van deze opleiding aangeboden kan worden. ▶

■ Het smeedwerk is zeer aanwezig in het straatbeeld (poorten en hekken, versieringen deuren, muurankers ...) en in sierobjecten thuis of in musea. Op de foto: de toegangspoort van de Kleine Zavel, een werk van kunstsmid Piéret, is een van de bekendste smeedwerken in Brussel. © IJzer en Vuur! vzw, 2017. Foto: Joeri Januarius

■ Elf jonge smeden werden met de opleiding 'Virtuoos met Vuur!' uitgedaagd door vermaarde buitenlandse kunstsmeden. Veel aandacht ging uit naar het goed leren ontwerpen van het eindproduct, én van het gereedschap (hamer, opzetstuk aambeeld ...). Op de foto: een technische tekening van een bankvijs gemaakt door Kristof Verkouille, een van de deelnemers.
© IJzer en Vuur! vzw, 2016.
Foto: Joeri Januarius

Een tweede belangrijke realisatie in het luik overdracht was het traject om een beroepskwalificatiedossier van het kunstsmeden op te stellen. Een beroepskwalificatie legt vast wat iemand moet kunnen en kennen om een specifiek beroep uit te voeren en vormt een speerpunt in de Vlaamse kwalificatiestructuur.⁷ Die heeft tot doel een kader te vormen waardoor het levenslang leren in Vlaanderen ondersteund wordt: de kloof tussen enerzijds opleidingen en anderzijds de arbeidsmarkt wordt verkleind door opleidingen beter te laten aansluiten op de vereiste, arbeidsmarktgerichte competenties. Daarnaast houdt het dossier ook een (weliswaar niet-bindende) definitie in van het ambacht van de kunst/siersmid: "Het ontwerpen en plastisch vormen van metalen voorwerpen op een ambachtelijke manier, op basis van diverse smeedtechnieken teneinde op maat vervaardigd smeedwerk/constructies af te leveren".⁸ In de zomer van 2016 is het beroepskwalificatiedossier definitief goedgekeurd, samen met het dossier van de kantwerker/ster.⁹

Kijk eens naar mijn ambacht: communiceren en sensibiliseren

Ambachten kampen al te vaak nog met een stoffig imago dat niet noodzakelijk overeenstemt met de beleefde realiteit. In het project is er vooral ingezet op een heldere communicatie gericht op de erfgoedgemeenschap (smeden) en erfgoedwerkers. De projectwebsite, Facebook¹⁰ en de communicatiekanalen van de partners uit de stuurgroep waren de belangrijkste middelen om te communiceren over het project. Lokale media werden wel bereikt in functie van gerichte campagnes of acties, zoals het georganiseerde bezoek bij de Dendermondse meestersmid Paul De Visscher die meestersmeden Bottero en Tasovsky ontving in zijn atelier in mei 2015.

In 2015 vierden Vlaanderen en Nederland twintig jaar Vlaams-Nederlandse culturele samenwerking door onder meer via het Vlaams-Nederlands huis deBuren de project-

oproep 'BesteBuren' te lanceren. Vlaamse en Nederlandse organisaties konden financiële ondersteuning krijgen voor de uitvoering van een cultureel project dat moest uitmonden in een publieksmoment. IJzer en Vuur! vzw nam het initiatief om met de Nederlandse zusterorganisatie NGK (Nederlandse Gilde van de Kunstsmeden) een smeedtreffen te organiseren waarop smeden uitgenodigd werden samen te werken om een voorwerp te smeden (van ontwerp tot uitvoering). Dat zou dan worden voorgesteld op het feestweekend van 'BesteBuren' in februari 2016 in deSingel. Gedurende twee weekends verzamelden twee diverse groepen van telkens ongeveer tien smeden in de smidse in Molenbeek en Huizen (NL), om het ontwerp, gericht op stereotypes uit Nederland en Vlaanderen, uit te voeren. Niet enkel het contact tussen smeden die elkaar nog niet kenden, maar vooral het samenwerken tussen de smeden was een interessant experiment dat tot blijvende contacten heeft geleid.

Zoals eerder vermeld, zijn er in Vlaanderen en Brussel amper plekken waar smeden die geen atelier hebben, terecht kunnen. Naast het netwerk van open smeedateliers heeft het project zich tot doel gesteld het atelier op de site van La Fonderie om te bouwen tot een volwaardige smidse. Dat atelier zou dan worden opengesteld voor professionele en niet-professionele smeden die samen of alleen willen smeden. Een voorbeeldpraktijk waar de vzw zich op geïnspireerd heeft, is het metaalatelier Dynamo in Zürich (Zwitserland).¹¹ Het concept is eenvoudig en slaat aan: een plek waar jongeren tegen een schappelijk tarief een deel van het atelier kunnen afhuren om metaalberoepen uit te oefenen. Op die manier worden niet alleen competenties aangescherpt, maar heeft er zich ook een gemeenschap gevormd rond het atelier. Het concept van het Brusselse atelier heeft in 2015 de Bruocsella-prijs weggekaapt ter waarde van 25.000 euro voor de realisatie van het ontwerp. De prijs is een initiatief van het Brusselse meenaatsplatform Prométhéa; dit brengt diverse ondernemingen bij elkaar en heeft tot doel initiatieven, die het uitzicht en het gemeenschapsleven in Brussel positief beïnvloeden, te ondersteunen.¹² De vzw heeft goede hoop dat de bouw van het atelier in 2017 afgerond kan worden.

■ Ambachten kampen al te vaak nog met een stoffig imago. Daarom werd er ingezet op heldere communicatie gericht op de erfgoedgemeenschap (smeden) en erfgoedwerkers. Lokale media werden bereikt zoals bij het georganiseerde bezoek van de buitenlandse meestersmeden Tavel Tasovsky (links) en Claudio Bottero aan de Dendermondse meestersmid Paul De Visscher (rechts op de foto). © IJzer en Vuur! vzw, 2015. Foto: Joeri Januarius

Het ambacht gered?

Heeft het project het ambacht van de kunstsmid gered? Neen. Maar dat was ook niet de bedoeling. De zorg voor een ambacht is een continu proces waarin de gemeenschap, al dan niet onder begeleiding van professionele actoren, het voortouw neemt. Daarnaast zijn er veel randvoorwaarden die de toekomst van een ambacht bepalen. Tijdens het project besliste bijvoorbeeld de directie van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen om de goed draaiende opleiding kunstsmiden wegens besparingen te schrappen. En dit ondanks veel protest uit de sector en een geslaagde geldinzamelactie om een doorstart van de opleiding te garanderen. Ambachten zijn levenswerk en erfgoedzorg stopt nooit.

Was het project een belangrijke hefboom om de gemeenschap errond samen te brengen en te sensibiliseren over het immaterieel erfgoed van de smid? Ja. Het ambacht kunstsmiden koppelen aan 'borgen' en 'erfgoed' impliceert dat er een continue wil is om de kennis en vaardigheden van één generatie naar een andere over te dragen. De inspanningen die de vzw gedaan heeft om bij kinderen, jongeren en jonge smeden te sensibiliseren, kunnen voor andere ambachten zonder meer inspirerend zijn.

Een andere vaststelling is dat, hoe waardevol dit ontwikkelingsgerichte project ook is geweest, er anno 2017 nog steeds een aantal meer structurele en gerichte tools ontbreken om ambachtelijke kennis op een actieve manier over te dragen. In het formele opleidingscircuit en (informele) culturele vormingsaanbod vinden deze leertrajecten vaak geen plek en onderdak. En niettegenstaande er de jongste jaren ook een aantal tools ter beschikking zijn die de zichtbaarheid van (specifiek) ambachten vergroten, zoals de labels *Handmade In Belgium*, *Handmade In Brugge* en de wettelijke erkenning van de ambachtsman die uitgaat van de FOD Economie, is er geen kader om het opleiden naar vakmanschap te versterken – hoezeer dit meesterschap inmiddels ook naar waarde geschat wordt.

De zorg voor het erfgoed ligt bij de gemeenschappen, maar de overheid zou hierin verder kunnen faciliteren, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van een meester-leerlingstelsel, waarin zowel de meester als de leerling ondersteund worden om kennisoverdracht mogelijk te maken.

Joeri Januarius is coördinator van ETWIE vzw, het Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed. Tussen 2014 en 2016 werkte hij als projectcoördinator voor IJzer en Vuur! vzw mee aan het erfgoedproject 'Naar een brandend actueel ambacht. Nieuwe impulsen voor het borgen van het kunstsmiden in Vlaanderen en Brussel.'

Michel Mouton is kunstsmid en coördinator van IJzer en Vuur! vzw, een smeedorganisatie die zich inzet om het smeedambacht bij een groter publiek bekend te maken. Tussen 2014 en 2016 voerde hij het erfgoedproject 'Naar een brandend actueel ambacht. Nieuwe impulsen voor het borgen van het kunstsmiden in Vlaanderen en Brussel' uit.

1. A.W. LUIJKX, *Het ambacht in de huidige maatschappij. Een onderzoek naar het wezen van het ambacht, zijn problematiek en zijn betekenis voor de Nederlandse volkshuishouding.* 's Gravenhage, N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, 1952, pp. 159-160.
2. Zie: www.ijzerenvuur.be voor meer informatie (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
3. In alfabetische volgorde: CVAa (Centrum voor Vlaamse Architectuurarchieven), ETWIE vzw (Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel erfgoed), La Fonderie (Brussels Museum voor Arbeid en Industrie), het MOT (het Museum voor de Oudere Technieken), tapis plein (expertisecentrum voor erfgoedparticipatie en immaterieel erfgoed). Vanaf de tweede projectfase is architecten- en ingenieursbureau Origin toegevoegd aan de stuurgroep.
4. Het volledige verslag van de studienamiddag is te raadplegen op https://issuu.com/kunstsmiden/docs/140618_verslag_reflectiedag (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
5. Beide enquêtes zijn online te raadplegen via: https://issuu.com/kunstsmiden/docs/omgevingsanalyse_kunstsmiden_n en https://issuu.com/kunstsmiden/docs/enquete_opleidingen_kunstsmiden_in (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
6. Meer informatie over het platform en de ondersteuningsmogelijkheden: www.sofinaboel.be/types-van-steun/ambachtslieden (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
7. Alle informatie over beroepskwalificaties is terug te vinden op de recent vernieuwde website www.vlaamsekwalificatiestructuur.be (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
8. Het volledige dossier is te raadplegen via: https://app.akov.be/pls/pakov/f?p=VLAAMSE_KWALIFICATIESTRUCTUUR:BEROEPSKWALIFICATIE:::::P1020_BK_DOSSIER_ID:1948 (datum laatste raadpleging: 14 februari 2017).
9. Ondertussen wordt gewerkt aan volgende dossiers in de cluster ambachten: hoefsmid, muziekinstrumentenbouwer, juwelenontwerper en uurwerkmaker/klokkenmaker.
10. Zie: www.facebook.com/kunstsmiden (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
11. Voor meer informatie: www.dynamo.ch (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).
12. Voor meer informatie, zie: www.promethea.be (datum laatste raadpleging: 3 januari 2017).